

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШОГО ПІДЛІТКА ЗАСОБАМИ СКУЛЬПТУРИ

У статті розглядається метод метаморфоз об'єму у процесі скульптурної діяльності дітей.

The article is devoted to the method metamorphosis of volume during the process of children's sculpture activity.

Цілеспрямоване формування творчої активності особистості – важлива умова гуманізації навчально-виховного процесу, що передбачає повагу до людини, урахування її індивідуальності, пізнавальних, творчих потреб, нахилів та інтересів. Орієнтація на творчість – головна умова створення системи гуманістичного виховання, що дозволяє сформувати незалежну, вільну, яскраву, самобутню особистість. Залучення учнів до розуміння змісту та сукупності мистецтва повинно здійснюватись шляхом особистісно-емоційного сприйняття художньої інформації. Саме через це досягається духовно-моральне й естетичне виховання особистості учня, пробудження в його душі добрих почуттів, чуйності, здатності до співпереживання. На сучасному етапі розвитку педагогічної науки проблема творчої активності особистості залишається однією з найактуальніших. Тому, виховання творчої активності особистості можна розглядати як найважливіше завдання освіти в Україні.

Виходячи з цього, зазначимо, що метою статті є дослідження творчої активності молодших підлітків у процесі вивчення образотворчого мистецтва з використанням засобів скульптури.

Серед учених, які досліджували творчо-розвивальні можливості засобів образотворчого мистецтва в художній діяльності школярів, можна назвати П.О.Білецького, В.М.Вільчинського, І.П.Волкова, Л.М. Любарську, С.В.Коновець та ін. Звернення до цього питання знаходимо в роботах російських учених Б.Неменського, В.С.Кузіна, М.М.Ростовцева, Л.Г.Савенкової, Б.П.Юсова та ін. Проблеми розвитку творчого потенціалу особистості засобами скульптури розглядали А.С.Голубкіна, В.В.Єрмолінська, Н.М.Ісупова, О.С.Красноголовець, О.С.Щипанов та ін.

Результати аналізу дисертаційних досліджень та праць учених щодо вивчення питання творчої діяльності дитини засобами скульптури засвідчили, що нині немає цілісного системного підходу до цієї проблеми. Дослідження свідчать про можливість значного вдосконалення педагогічної методики формування творчих можливостей молодших підлітків засобами скульптури.

Одним із ефективних засобів образотворчого мистецтва у формуванні творчої активності молодшого підлітка є скульптура.

Скульптура відноситься до пластично-просторового мистецтва і має свої специфічні особливості, які не притаманні іншим видам образотворчого мистецтва. Образна мова скульптури проявляється в динаміці пластичних мас. Ця динаміка і є її мова, як в живопису – колір, в графіці – лінія, в архітектурі – архітектоніка (конструкція). Це відчуття глибини форми та цілісного її сприймання, а також, відчуття відношення маси, співвідношень частин і цілого, пропорційності та чуття пластики, узгодження переходу однієї форми в іншу, характер обробки поверхні. В її розпорядженні справжня маса з реальною тривимірною формою, яка має матеріальну вагомість [4: 9]. Також ліплення сприяє розвитку відчуття композиції. Хоча це можна за аналогією знайти в графіці та живопису. Але композиція в скульптурі значно відрізняється від останніх. Скульптура тривимірна, її можна розглядати з різних (багатьох) точок зору. У круглій скульптурі художні образи будуються на відміну від живописних та графічних у просторі. Глядач повинен весь час змінювати точку зору, постійно рухатися, щоб сприйняти художній образ у всій повноті. Скульптор впливає на

глядача суттю обрисів, бо в процесі руху навколо скульптури, обриси форм змінюються на його очах [1: 83]. Просторова взаємодія має суто предметні співвідношення, в яких предмети постають не в об'єднанні, а у зіставленні, єдність постає у співіснуванні, а не просто як єдність. Потрібно враховувати оточуючі предмети, інтер'єр, природне середовище. Зуміти побачити предмет не лише в його відношенні до інших предметів, але й вірно оцінити його, побачити в перспективі. Тобто знайти дійсне місце предмета серед інших, а не те, що здається. Отже скульптор має знайти уособлення, персоніфікацію явища, на відміну від того, що зображує живописець [4: 9]. Ліплення сприяє розвитку здібності переопрацьовувати об'єкти оточуючого світу в свідомості в образну форму. В цьому процесі приймає участь не лише зір, а й відчуття через дотик. Скульптурною творчістю можуть займатися люди позбавлені зору. Людина, яка ліпить, неначе бачить створені форми своїми пальцями. Її чуйні руки сприймають такі нюанси рельєфу на створюваній формі, що оком їх не помітиш. Скульптура порівняно з "площинними мистецтвами" наділена більшими можливостями пізнання та наслідування реальних форм, бо вона відтворює тривимірні об'єми в трьох вимірах [1: 83]. Відтворити в скульптурі художній задум достатньо просто вірно відобразити той чи інший об'єкт, виразити своє відношення до зображуваного. Художній образ у скульптурі є наслідком художнього аналізу скульптора як відображення його інтересів, потреб, що виражаються в його творчій позиції. З'являються асоціації, нові зміни думки, тобто відхід від стереотипів.

Одним із завдань на сприймання скульптурного твору може бути її сприйняття через дотик. Учню пропонується навпомацки спробувати уявити вигляд скульптурного зображення та спробувати відтворити спочатку описом, потім моделюванням з будь-якої пластичної маси. Розплющивши очі, порівняти свою модель з оригіналом. Подумати, які метаморфози в уяві сталися у процесі сприйняття скульптури на дотик і чому? Можливий варіант, коли після сприймання скульптури на дотик, прибрати її, та відтворити свої відчуття тільки-но "побаченої" форми. Це завдання має багато варіантів. Кругла скульптура хоч і не рухома, але її можна порівняти з мистецтвами кінетичними, танцями, пластикою [1: 84]. Отже, метаморфози, які виникають у процесі сприймання скульптури під час руху навколо неї, спонукають дитину до творчого вияву в скульптурній діяльності.

Скульптур також викликає емоційні переживання, хоча вона переважно позбавлена барвистості, зате більше діє формою, лінією, фактурою. Естетичне сприйняття дійсності передбачає таке художнє освоєння як вміння бачити, емоційно відгукнутись та усвідомити красу, естетичні якості різноманітних явищ природи і тваринного світу та об'єктів діяльності людини: міст і сіл, будинків і квартир, її зовнішнього вигляду. В оновленні бачення світу і відбувається творча роль мистецтва як одного з видів творчої діяльності людини.

Заняття скульптурою, як і іншими видами образотворчого мистецтва, виховують естетичний і художній смак дітей, закладають основу для їх подальшої діяльності в різних суспільних та виробничих сферах життя. Людина з розвинутим художнім смаком відрізняється великими здібностями і творчими навиками від тих, у яких ці якості не розвинуті. Самостійні досліди в творчо-скульптурній діяльності активно сприяють розвитку навиків пошукової роботи, фантазії та уяви. В процесі долучення дітей до художньо-практичної діяльності особливе місце займають розвиток образного мислення та образне відображення дійсності. Пошук моменту набуття виразності образу вирішується в завданні активного перетворення форми, а не просто ліплення (відтворення) конкретного предмета, виробу тощо. Навчання скульптури потребує вивчення основних знаків, які відповідають сутності форми, її конструкції. В основі предметного, природного світу лежать прості форми: куля, циліндр, конус та яйцевидна форма з її внутрішньою динамікою, яка являється основним формомодулем як природною універсалією, що є найбільш поширеною у живому світі на відміну від кулі, яка не має внутрішньої динаміки і символізує нейтральність до простору навколо неї та статику. Трансформація кулі в яйце надає формі рухливості, активності, направленості. Яйцеподібну форму можна змінювати шляхом заміни деталей навколо основної форми. Метаморфози з формою, що стаються внаслідок додавання різних

деталей чи витягування їх з цілої форми, що слугує основою для створення образу, надають динаміку у творчий процес. Завдання дітям на відношення до зображуваного добре розглянути на прикладі ліплення тварин та птахів, де формомодуль “яйце” є узагальнюючим елементом структури форми тіла, споріднених образів [4: 51].

Анімалістичний жанр у скульптурі привабливий для дітей. У ньому добре відтворюється гармонія об'ємів, пластики (у розумінні досконалості рухів живих істот) [1: 115]. Завдання з анімалістичної скульптури впливають на формування бережного ставлення підлітків до “братів наших менших” через відтворення пластики руху тварини, фактури вовни, вияву її характеру за допомогою форми носа, вух, лап, хвоста.

Працьовитість важлива для скульптурної творчості, оскільки ліплення потребує великої напруги сил, довготривалої та скрупульозної роботи над твором, волі та цілеспрямованості. Заняття ліпленням та скульптурою надають можливість підліткам оволодіти навиками роботи з різноманітними матеріалами та інструментами, якими користуються в різних видах трудової діяльності. Художній характер скульптурної праці привчає дітей творчо працювати та мислити. Заняття скульптурою розвивають чуття матеріалу і пластичної форми, удосконалюють окомір та тренують здібність до тонкої ручної праці. Художня продукція дітей може знаходити своє реально-практичне застосування в оформленні приміщення, театральних постановках, різних святах, виготовленні подарунків, прикрас, ужиткових виробів та інше.

У повсякденному житті людина на кожному кроці стикається з потребою діяти творчо, створювати щось нове, чого раніше не було. Для цього потрібні особливі властивості розуму – спостережливість, вміння порівнювати та аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і залежності, закономірності і т. ін. Поряд з круглою скульптурою, призначеною для огляду з усіх боків, існує рельєфне зображення, в якому третій вимір скорочений, умовний. Рельєф займає проміжне положення між круглою скульптурою та зображенням на площині. Композиції фігур розгортаються вздовж площини, що слугує і технічною основою зображення й одночасно тлом, що дозволяє відтворювати в рельєфі пейзаж і багатofігурні сцени. Такий органічний зв'язок із площиною являється особливістю рельєфу [3: 1].

Рельєфна композиція “Підводні таємниці” спрямована на узгодженість форми та кольору. Пластика форми риб, водоростей у русі постійно змінюються. Спостереження за цими змінами дає можливість дитині відчувати ритм у природі та використати його для ілюзорного відтворення руху в рельєфі за допомогою перетікання однієї форми в іншу. Кольоровий пластилін сприяє визначенню кольору в скульптурі. Колір у ній не претендує на те, щоб суперничати з реальними барвами природи. Він використовується як засіб впливу на емоційну сферу, наближається до декоративного зображення кольорів реального світу. На відміну від живопису, де колір є зв'язком між формою та середовищем, відображає ознаки об'єкту, його властивості [4: 18].

Ліплення передбачає опанування елементарними художньо-естетичними компетентностями у різних видах скульптурної діяльності та сприймання об'ємних форм, зокрема мистецьких та навколишньої дійсності. Скульптурна діяльність як творчість характеризується образністю, виразністю та майстерністю створення задуму. Творчість – це завжди прийняття оригінального, нового, неповторного рішення, здібність вийти за межі буденного, знайти істинне вирішення тої чи іншої проблеми. Шаблонність мислення, механічне повторення чужих думок та досягнень, копіювання дійсності чи художніх творів сприяють лише розвитку навиків механічного відтворення та набуття технічного досвіду. Продуктивна творчість відбудеться лише за умови активного проникнення художника в характер відображуваних явищ, асоціативне осягнення світу. Отже, важливим є розвиток емоційної сфери, чуттєвості, творчого складу розуму та уяви. Особливе значення для розвитку творчого мислення має відвідування художніх музеїв, творчих майстерень художників, виставок дитячої творчості, перегляд кінофільмів про видатних митців. Споглядання творів мистецтва викликає певну естетичну насолоду, дає радість, задоволення, розвиває почуття краси, підвищує художню культуру дитини.

Крім загальноприйнятих матеріалів скульптури у роботі з дітьми велике місце посідає застосування “нескульптурних”, таких як соломка, дріт, папір, кора та інших. Кульки суцвіття реп’яхів мають хорошу чіпкість. Каркас із дроту, обліплений ватою, суцільно покривають такими кульками. Виходить цікава фігурка якої-небудь тваринки з виразною фактурою. Такі скульптурні декоративні етюди, створені в співпраці з природою, розвивають творче, художнє сприйняття оточуючого світу [8: 249, 250].

Робота в об’ємі формує просторово-пластичну (візуальну) компетентність, яка виражається у вмінні виокремлювати складові у предметах комбінованої форми, геометризованого абстрактного сприйняття форми, користуватися виражальними можливостями скульптури.

Процес ліплення розвиває художньо-образну компетентність, що виявляється в мисленні скульптурними категоріями, тобто відчуття маси, ваги, форми та їхній зв’язок із оточуючим середовищем і використання можливостей формотворення та образотворення у здійсненні оригінальних творчих задумів, вираженні емоційно-сислового задуму об’ємної композиції, за потребою користується кольором.

Скульптурна діяльність формує художньо-практичну компетентність у процесі використання різноманітних технічних та художніх прийомів, матеріалів для передачі реальної форми предметів в об’ємі, здійснення емоційно-сислового задуму в композиції засобами скульптури, розуміння художньо-виразних засобів скульптури.

Ключем до успішного навчання скульптурній діяльності підлітків є розуміння його психології, врахування його загального розвитку. З’являються нові мотиви для навчання, пов’язані з розширенням знань, потрібних умінь та навичок, які дозволяють займатися цікавою роботою, самостійною творчою працею. Дітей даного віку відрізняє підвищена пізнавальна та творча активність, вони завжди намагаються пізнати щось нове, чомусь навчитися, при цьому робити усе по-справжньому, професійно як дорослі [6: 227]. Процес зміни у мотивації творчої активності молодшого підлітка, пов’язаний із виходом на перший план внутрішніх мотивів. У цей період психофізичних змін у підлітка проявляється немотивована агресивність, неадекватність реагування на ситуацію, нігілізм [2: 16]. Отже, – це не тільки період труднощів та протиріч, але й час реалізації та розширення різноманітних можливостей зростаючої людини.

Різноманітні завдання на трансформацію негативних емоцій забезпечується завданням, яке спрямоване на створення прекрасного, нового образу, який наповнено позитивними емоціями. Одним із прийомів такого перетворення може бути “руйнування” старого образу, що перетворюється у новий художній образ. У такий момент саме слово “руйнування” співпадає зі станом негативно настроєного підлітка. Співпадіння поставленого завдання зі словом і внутрішнього стану в період емоційного пригнічення дитини надасть можливість вчителю індивідуально спрямувати діяльність учня. Спонукає творчий процес підлітка методом метаморфози одного образу на творення нового, тобто, навчити його змінювати свій настрій на позитивний. Потрібно акцентувати увагу молодшого підлітка на суттєвому, новому, на тому, що надає роботі оригінальність. Такий підхід до завдання сприяє досягненню гармонії між активністю та творчістю, направлене на перетворення деструктивних емоцій у конструктивні вирішення. Робота з пластиліном, матеріалом який можна м’яти, скручувати, витягувати, згинати та виконувати інші технічні прийоми, сприяє поступовій зміні емоційної сфери підлітка у процесі “руйнації-творення” однієї форми у іншу. Метод “метаморфоз” об’ємів схожий на прийоми роботи в мультиплікації. Підліток відчуває свою значущість уподібнюючись художнику-мультиплікатору. Динамізм завдання добре проявляється у роботі в парах, мікрогрупах. Цікавим є знаходження в довільно стиснутому долонями шматку глини, в якому потрібно знайти образ природних утворень, тварини чи птаха та інше, з яким є можливість погратися та створити об’ємну композицію. Цей метод сприяє розвитку імпровізації в роботі, самостійного свідомого моделювання просторової композиції.

Розвитку творчої активності у процесі образотворчої діяльності сприяють завдання креативного типу:

Так у процесі сприймання творів скульптури можна застосувати:

- метод “оживлення”;
- інверсії, який полягає в переставленні місцями фігури та тла зображення, або в обертанні його частин навколо осі симетрії (зворотна симетрія) [7: 70].
- інсталяції і перформансу, в якому можна продемонструвати скульптурні композиції засобами театралізації;
- роздум про те, що може тримати в руці “Афродіта Мілоська” Агесандра? Про що розмовляють “Пігмаліон і Галатея” Е.Фальконе. Через реконструкцію руху “Дискобола” Мірона спробувати визначити, яке композиційне рішення скульптора надає Дискоболу рух тощо [5: 117];
- серед трьох скульптур визначити дві, що не відносяться до античних, які зі скульптурних зображень рельєфні тощо.

Отже, проведене дослідження дає можливість зробити наступні висновки:

1. Для більш дієвого впливу на учнів під час вивчення образотворчого мистецтва пропонуємо використовувати у скульптурній діяльності:

- переведення площинного зображення з репродукції в об’єм;
- створення образу за мотивом сюжету твору митця (картини, скульптури, керамічного виробу);
- виготовлення моделі об’єкту за уявою (яблуко, глечик, хатка тощо);
- застосування різноманітних інтегративних технік, таких як гіпсографія, сграфіто, естампаж, де поєднуються скульптура та графіка;
- рекомбінування уявлень й наявних знань та вмій, заміщення одних елементів іншими та їх зміщення відносно один одного.

2. Використання різноманітних вправ, коли потрібно змінити форму об’єму, побачити в ній якийсь образ, доповнити цей образ до виразності, що в повноті характеризує його, сприяють закріпленню навичок швидкого реагування на ті чи інші події, вирішення нестандартних ситуацій.

3. Креативність методу метаморфози заключає в собі як освітні, так і виховні цілі. Скульптурна діяльність на зміну форми зображуваного, сприймання об’ємних форм (скульптура, мала пластика, кераміка) цим методом надає підліткам можливість емоційно переживати бачене і давати йому свою оцінку позитивну чи негативну.

Однак застосування даної методики не вичерпує усіх аспектів проблеми й подальшого вивчення потребують питання пов’язані із використанням художніх засобів, матеріалів, технік скульптури, що уповноті розкривають індивідуальність молодшого підлітка, спонукають виявляти творчу активність, формують ідейно-моральні установки тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білецький П.О. Мова образотворчих мистецтв. – К.: Радянська школа, 1973. – 127с.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6 т. – М., 1984. – Т. 4 (Педагогика подростка: 5-243с.).
3. Ермолинская В.В. Основы понимания скульптуры. – М.: Искусство, 1964. – 56 с.
4. Красноголовец О.С. Основы скульптуры: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 171 с.
5. Мистецтво: Підруч. для 6-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Л.М.Масол, О.В.Гайдамака, О.А.Комаровська, І.В.Руденко: За заг. ред. Л.М.Масол. – К.: Генеза, 2006. – 208 с.
6. Немов Р.С. Психология. Книга 2. – М.: Владос ИМПЭ им. А.С.Грибоедова, 2001. – 602 с.
7. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2003. – 216 с.
8. Щипалов А.С. Юным любителям кисти и резца. – М.: Просвещение, 1981. – 415 с.